

Iuliana Răstoacă

ÎMBOGĂȚIREA, FIXAREA ȘI ACTIVIZAREA VOCABULARULUI ELEVILOR la clasele II – IV

Rovimed Publishers

CUPRINS

ARGUMENT	3
I. INTRODUCERE	7
I.1 LIMBA ROMANĂ – SUPTOR AL COMUNICĂRII UMANE.....	7
I.2. IMPORTANȚA LIMBII ROMANE ÎN ANSAMBLUL PROCESULUI EDUCATIV.....	9
II. NOȚIUNI FUNDAMENTALE PRIVIND SISTEMUL LEXICAL AL LIMBII ROMÂNĂ	11
II.1 LEXIC / VOCABULAR.....	11
II.2 SEMNIFICAȚIE ȘI/SAU SENS	14
II.3. CUVÂNT ȘI ÎMBINARE DE CUVINTE (LOCUȚIUNI, EXPRESII, UNITĂȚI FRAZELOGICE)	16
II.3.1 LOCUȚIUNILE SUBSTANTIVALE	21
II.3.2 LOCUȚIUNILE ADJECTIVALE	21
II.3.3 LOCUȚIUNILE VERBALE	22
II.3.4 LOCUȚIUNILE ADVERBIALE	23
II.3.5 LOCUȚIUNILE PREPOZIȚIONALE	27
II.4 PROCEDEE DE FORMARE A CUVINTELOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ.....	31
II.4.1 DERIVAREA	35
II.4.2 COMPUNEREA	42
II.4.3 SCHIMBAREA VALORII GRAMATICALE (CONVERSIUNEA)	44
II.4.4 ÎMPRUMUTURILE LEXICALE	46
II.4.5 CALCULUL LINGVISTIC	48
II.4.6 FAMILIA DE CUVINTE.....	50
III. LOCUL ȘI ROLUL EXERCIȚIULUI ÎN ÎNSUȘIREA NOȚIUNILOR DE VOCABULAR	55
III.1 PARTICULARITĂȚI PSIHOPEDAGOGICE ALE ELEVILOR DIN ÎNVĂȚĂMÂNTUL PRIMAR	55
III.2- EXERCIȚIUL - METODĂ DE BAZĂ FOLOSITĂ ÎN PREDAREA – ÎNVĂȚAREA NOȚIUNILOR DE VOCABULAR.....	59
III.3 IMPORTANȚA ȘI LOCUL EXERCIȚIULUI ÎN ORELE DE GRAMATICĂ	61
III.4 JOCUL DIDACTIC ÎN ÎNSUȘIREA ȘI ÎMBOGĂȚIREA CUNOȘTINȚELOR DE VOCABULAR.....	69
IV. CONCLUZII	85
ANEXE	89
ANEXA 1: CUVINTE ȘI SENSURI.....	89
ANEXA 2: EXPRESII IDIOMATICE	90
ANEXA 3: SCRIEREA CUVINTELOR CONFORM NOILOR NORME ORTOGRAFICE, ORTOEPICE ȘI MORFOLOGICE (EXTRAS DIN DOOM2).....	92
ANEXA 4: PROIECT DIDACTIC.....	94
BIBLIOGRAFIE	107

II. NOȚIUNI FUNDAMENTALE PRIVIND SISTEMUL LEXICAL AL LIMBII ROMÂNE

II.1 LEXIC / VOCABULAR

Lexicul reprezintă totalitatea cuvintelor dintr-o limbă.

Este considerat ca fiind o unitate abstractă, deoarece este greu de delimitat și, mai ales, de analizat, atât din cauza unor dificultăți de ordin cantitativ, cât și datorită mobilității și varietății cuvintelor dintr-o limbă. *Dicționarele monolingve* (care pot însuma de la 50.000 la peste 150.000 de cuvinte) ne oferă cea mai concretă și accesibilă reprezentare a lexicului unei limbi. Se impune distincția dintre *lexicul comun*, cuprinzând cuvintele care asigură înțelegerea sau intersubiectivitatea dintre vorbitori și *lexicul specializat*, care însumează diverse terminologii.

Din perspectiva studiului întreprins de Angela Bidu-Vrânceanu, „*se poate numi lexic al limbii române contemporane mulțimea cuvintelor în uz începând cu mijlocul secolului al XIX-lea, de când datează modernizarea aspectului cult, literar al românei (o modernizare manifestată la nivelul lexical, cu consecințe asupra sintaxei). Analizele concrete întreprinse din diferite puncte de vedere vor opera însă cu mulțimi și submulțimi sau (conform distincției actuale) cu vocabulare.*”

Disciplinele științifice care se ocupă de studiul lexicului sau vocabularului/vocabularelor poartă, în general, numele de *lexicologie*. Termenul presupune alte diviziuni, cum ar fi: semantică, etimologie, dinamică lexicală (internă sau externă) sau neologie lexicală.

Din definiția lexicului a rezultat importanța pe care o au dicționarele de limbă (monolingve) pentru a oferi o imagine globală, accesibilă, chiar și parțial, oricărui vorbitor. Dicționarele se situează între limbă și vorbire având ca rol redarea unităților lexico-semantice impuse la un moment dat. Dicționarele având un rol *descriptiv*, dar și *normativ*, devin un instrument important de lucru al

lexicologilor și semanticienilor, pe de o parte, și al vorbitorilor interesați de uzul corect al unei limbi, pe de altă parte. Astfel se explică interdependența dintre lexicografie și lexicologie / semantică care ocupă un rol deosebit de important în lingvistica ultimelor decenii.

Cuvântul este unitate de referință în definirea mai multor concepte lexicale și lingvistice. Din această cauză, cuvântul pare ceva bine cunoscut, dar interpretarea lui nu este simplă. Identitatea acestuia este constituită din mai multe elemente: o formă, un sens și o categorie gramaticală.

„Un cuvânt este înainte de toate o structură fonetică și grafică stabilă, pe care o învățăm și să o reproducem. Mai mult chiar, un cuvânt poate fi recunoscut ca parte din limba română chiar și când unii vorbitori nu știu ce înseamnă el. De aici rezultă că indiciii de formă sunt mai puternici decât cei de conținut (înțeles)”.

Cuvântul poate fi definit în mai multe feluri.

- Este: grup de litere (într-o transcriere alfabetică, silabică, ideogramă), aflat între două spații tipografice (blancuri). (→ definiție dată de lingvistica tradițională, dar și de statistica lexicală).
- Cuvântul este o clasă de forme gramaticale, definindu-se ca o combinație de morfeme (unități minimale cu sens), de exemplu. cas-ei, cas-e, căs-uță etc.
- Pe baza caracteristicilor de mai sus, se consideră că un cuvânt este o unitate lingvistică autonomă, căreia i se pot fixa limitele prin trei procedee:
  - *permutarea* – se referă la faptul că o unitate presupusă a fi cuvânt poate schimba locul în enunț.

Exemplu: *Ion învață bine.*

Învață bine Ion.

Menținerea înțelesului global este principala condiție a valabilității unei permutări.

- *substituția* – se referă la faptul că în locul fragmentului analizat putem înlocui altul de același timp. Dacă în exemplul de mai sus înlocuim pe *învață* cu *cântă*, *doarme* et., se ajunge la alt înțeles global al mesajului.
- *distribuția* – este strâns legată de asocierea termenului analizat cu alți termeni. În enunțul de mai sus, verbele se asociază numai cu nume de ființe sau chiar numai cu nume de persoană (*învață*, *studiază*).

În urma aplicării celor trei criterii, se apreciază autonomia cuvântului și s-a ajuns la următoarea definiție: ***se numește cuvânt orice fragment care are autonomie față de enunț, prezintă o distribuție proprie, poate fi substituit cu o unitate similară și este permutabil.***

- Una dintre cele mai importante definiții ale cuvântului (din perspectiva lingvisticii moderne) este cea de *semn lingvistic*. Semnul lingvistic este o entitate fizică cu două fețe, reunirea solidară și arbitrară a imaginii obiectului numit, căreia i s-a spus semnificat (fr. *signifié*), cu imaginea corpului fonetic al semnului, numită semnificant (fr. *signifiant*).

Cuvântul ca semn lingvistic are proprietatea de a putea trimite la obiectele lumii exterioare, numite *referenți*. Prin acestea, cuvântul se poate referi la realitatea extralingvistică, despre care comunicăm în mod obișnuit. Cuvântul trimite la o clasă de referenți, și nu la un obiect singular, numai prin intermediul enunțării semnului permite locutorului de a desemna un obiect unic. Această interpretare a semnului are în vedere cuvintele denominative, pentru că o denumire fixează o relație constantă între denumit (referent) și numele său.

Deși realitatea extralingvistică nu este obiectul lingvisticii, nu se poate totuși face abstracție de ea. Relațiile dintre diversele aspecte antrenate într-un semn lingvistic au fost reprezentate printr-un triunghi.

Semn lingvistic

Imagine

Imagine

Corp fonetic

Obiect

Din această reprezentare reiese că obiectul denumit și corpul fonetic prin care se face denumirea se asociază numai prin imaginile lor, între corpul fonetic și obiect nefiind un raport cauzal, ci unul uzual, de deprindere socială consacrată istoric. Nu ne putem referi la corpul fonetic sau la obiect ca realități fizice decât prin intermediul imaginilor asociate cărora le-au dat naștere.

Într-o altă interpretare a triunghiului semiotic, cu săgețile orientate în jos, se pune în evidență funcționarea semnului. Producându-se asocierea, semnul își subordonează reprezentarea obiectelor reale, care nu apar în mod necesar cum sunt, ci cum au fost gândite de colectivitatea lingvistică.

Semn lingvistic

Imagine

Imagine

Corp fonetic

Obiect

Această interpretare a semnului lingvistic explică posibilitatea unor neconținute corectări, modificări în reprezentarea lui. Se ajunge astfel la evoluția sensurilor sau la polisemie.

Delimitarea laturilor semnului impune definirea altor concepte fundamentale: semnificația și sensul.

II.2 SEMNIFICAȚIE ȘI/SAU SENS

Semnificația și sensul apar de nenumărate ori ca termeni (cvasi) sinonimi pentru a desemna procesul care asociază un obiect, o ființă, o noțiune unui semn

susceptibil să-l evoce; prin această interpretare se desemnează corelația sistematică a unui obiect – semn cu un număr de obiecte reale. Unii autori disting însă semnificația ca valoare stabilă în limbă, de sens, care depinde de contexte și de situațiile de comunicare concrete. Dincolo de aceste diferențieri, vorbitorii trebuiau să folosească semnele în aceleași condiții pentru a se înțelege între ei; pentru aceasta este obligatorie generalizarea caracteristicilor unei clase de obiecte, ceea ce se reflectă în semnificația / sensul înregistrate în dicționarele monolingve, care acționează ca un filtru pentru a asigura caracterul convențional acceptat și utilizat de vorbitorii unei limbi în anumite condiții social - istorice.

Semnificația / sensul coincid cu latura semnificat a semnului și alături de valoarea lexicală exprimă și o valoare gramaticală. În ansamblu, prin semnificat se redă imaginea mentală atașată semnificantului care îl exprimă.

Distincția dintre semnificația și sens se bazează pe interpretarea celei dintâi ca o imagine generalizatoare, care exclude caracteristicile diferențiatore ale obiectelor, particularizarea ei se realizează în șir și prin contexte situaționale sau verbale pur și simplu. În situația anterioară, procedeul constă în reorientarea cuvântului către obiecte, privite sub una din înfățișările lor sau printr-una din însușirile lor posibile cuprinse în mod virtual și global în semnificație. Aducerea uneia dintre aceste înfățișări sau însușiri în centrul atenției a fost numită *sens* sau o *semnificație actualizată*.

Numeroase lucrări propun tipologii diverse ale sensului: *sens fundamental* (sau de bază), *sens primordial*, *sens principal*, *sens propriu* ș.a. Unele dintre aceste categorii corespund semnificației, în interpretarea generală. Cea mai convenabilă distincție este cea dintre *denotație* și *conotație* (vezi D.S.L.: 159-160, 133-134).

Denotația (denotarea, desemnarea, denumirea) este actul prin care unui obiect (lucru, eveniment, fenomen, ființă, idee, acțiune) i se atribuie un nume. Problemele pe care le pune actul denotării sunt complexe și complicate și nu angajează numai zona lingvistică. Desemnând valoarea conceptuală, cognitivă a

unui cuvânt, denotația are un caracter stabil, reunește *elemente semantice* non-subiective, identificabile în general în afară de context. Prin această interpretare denotația se apropie în cea mai mare măsură de semnificație și presupune o codificare socială, culturală, colectivă a vorbitorilor. Astfel fiind una singură, în ansamblul valorilor unui cuvânt, denotația asigură echilibrul semantic al cuvântului.

Conotația (sau conotațiile) exprimă valori secundare, eterogene ale semnificatului unui cuvânt, care se poate delimita în diverse feluri și, dacă se admite diferențierea făcută mai sus dintre semnificație și sens, corespunde celui din urmă.

Data fiind multitudinea posibilă a interpretării laturii semnificat a cuvântului, se admite valoarea aproximativă, chiar la nivelul redării într-un dicționar monolingv explicativ.

II.3. CUVÂNT ȘI ÎMBINARE DE CUVINTE

(LOCUȚIUNI, EXPRESII, UNITĂȚI FRAZELOGICE)

Locuțiunea este un grup de cuvinte mai mult sau mai puțin sudat și stabil care are un înțeles unitar și care, din punct de vedere gramatical, se comportă ca o singură parte de vorbire. În limba română există locuțiuni corespunzătoare tuturor părților de vorbire cu excepția articolului (substantivale: *aducere-aminte*; adjectivale: *de seamă*; numerale: *câte doi*; pronominale: *te miri ce*; verbale: *aduce aminte*; adverbiale: *de-a dreptul*; prepoziționale: *față de*; conjuncționale: *în loc să*; interjecționale: *Doamne ferește!*), dar ele au importanță mai mare la numeral — care are specii reprezentate numai de locuțiuni — și, mai ales, la cele mai multe părți de vorbire neflexibile: la adverb, la prepoziție și la conjuncție.

Caracteristicile generale ale locuțiunilor sunt, pe plan lexical, unitatea semantică realizată prin pierderea individualității cuvintelor alcătuitoare (uneori păstrate ca arhaisme), iar, pe plan gramatical, ordinea de obicei fixă a cuvintelor

grupate, posibilitățile reduse de disociere și, adesea, dificultatea analizei interioare a grupului.

Locuțiunile nu se deosebesc însă totdeauna net de îmbinările libere de cuvinte, ceea ce favorizează extinderea nejustificată a conceptului (când se consideră, de exemplu, locuțiuni adjectivale diverse îmbinări libere cu funcție de atribut, ca *de aur* — mai ales în sens figurat —, *de nedescris*, *ca aurul* etc.). Recunoașterea sau nerecunoașterea statutului locuțional al unui grup de cuvinte influențează analiza sintactică a propoziției sau/și a frazei, având consecințe mai mari când este vorba de locuțiuni prepoziționale și conjuncționale; analiza părților, de propoziție și a propozițiilor susceptibile de a fi dependente de un grup de cuvinte trebuie corelată cu interpretarea dată grupului în cauză (dacă grupul *în față* este considerat locuțiune prepozițională, atunci cuvântul dependent se analizează împreună cu ea ca o singură parte de propoziție — complement circumstanțial —; dacă nu este considerat locuțiune, ci o îmbinare liberă — prepoziție + substantiv —, atunci cuvântul dependent este atribut al substantivului *fața*).

Locuțiunile constituie o bogăție a limbii, de care trebuie să se țină seama în relațiile de sinonimie (o locuțiune poate fi sinonimă cu un cuvânt: *a băga de seamă* — *a observa* sau/și cu altă locuțiune: *a băga de seamă* — *a lua seama*, *a lua aminte*) și în variația exprimării. În dicționare, ele sunt inserate la unul dintre cuvintele alcătuitoare, de obicei la cel considerat de bază (în exemplele anterioare la *aminte*, respectiv *seamă*).

Există uneori paralelisme de structură între locuțiuni corespunzătoare unor părți de vorbire diferite. De la unele locuțiuni verbale ca *a aduce aminte*, *a băga de seamă* derivă locuțiuni substantivale ca *aducere-aminte*, *băgare de seamă* sau adjectivale și substantivale ca *băgător de seamă*. Interesant este paralelismul dintre locuțiunile adverbiale, prepoziționale și conjuncționale: *cu toate acestea* — *cu toate ...* — *cu toate că*; *în jur* — *în jurul*; *înainte de (a)* — *înainte (ca) să*.

Există numeroase situații în care un cuvânt pare a se încadra la mai multe părți de vorbire. Deși dicționarele tratează de obicei în același articol valorile morfologice diferite dezvoltate de un cuvânt unic la origine, avem a face cu omonime lexico-gramaticale, realizate prin procedeul numit schimbarea valorii (categoriei sau funcției) gramaticale sau cu termeni mai tehnici, derivare improprie ori conversiune.

Trecerea unui cuvânt de la o parte de vorbire la alta se face prin modificarea comportării lui gramaticale pe fondul aceluiași sens lexical; cuvântul își însușește, anume, caracteristicile morfologice și sintactice ale părții de vorbire la care trece. Orice parte de vorbire care se substantivizează, de exemplu un adjectiv, un numeral, un pronume, o formă verbală, un cuvânt neflexibil, poate căpăta articol, se poate declina sau, măcar, poate, primi determinante adjectivale și poate îndeplini funcții sintactice specifice substantivului (propoziții ca *Pe este prepoziție* sau *De n-ar fi **dacă** și **dară** ...* nu au subiectele exprimate prin prepoziții, respectiv conjuncții, ci prin numele acestor părți de vorbire, devenite substantive prin citare). O parte de vorbire flexibilă care se adverbializează, de exemplu un adjectiv, se folosește cu formă invariabilă și în funcții sintactice specifice adverbului.

Ca și cuvintele, unele locuțiuni pot corespunde unor părți de vorbire diferite, fie fără modificări formale (*de-a lungul* loc. adv. și loc. prep., *de mai mare dragul* loc. adj. și loc. adv.), fie cu modificări (*în jur* loc. adv. — *în jurul* loc. prep.).

În sfera locuțiunilor, a cuvintelor sau îmbinărilor libere de cuvinte au loc, adesea, transformări care conduc la încadrarea lor în clase lexico-gramaticale diferite.

Locuțiunile provin din îmbinări libere de cuvinte, de care am văzut că, adesea, nu sunt ușor de delimitat. Prin deasa întrebuințare unele locuțiuni se sudează până la transformarea lor în cuvinte unice (compuse): de exemplu, adjectivele *cuminte* și *cumsecade* provin din locuțiunile adjectivale *cu minte*,

respectiv *cum se cade*, adverbele *desigur*, *împrejur*, *întotdeauna* sau *totodată* din locuțiunile adverbiale omofone, iar conjuncțiile *deși*, *încât* sau *întrucât* din locuțiuni conjuncționale. Delimitarea unei locuțiuni de un cuvânt compus este adesea convențională, în special când e vorba de părți de vorbire neflexibile.

Mult mai rar se produce fenomenul invers, de creare a unei locuțiuni dintr-un cuvânt unic originar: adverbele *înăuntru*, *dinăuntru*, cu variantele *înlăuntru*, *dinlăuntru*, au fost analizate de unii vorbitori drept reprezentând locuțiunile *în lăuntru*, *din lăuntru*, ceea ce a dus la apariția unui substantiv *lăuntru*; adverbul regional *oleacă* este scris adesea, greșit, *o leacă* prin falsă analiză, după modelul locuțiunii sinonime *o țără*. Transformările avute în atenție conduc la încadrarea unităților lexicale în funcție de context și prin luarea în considerație a categoriilor gramaticale specifice, în sistemul lingvistic.

Prin categorii gramaticale se înțeleg noțiunile morfologice fundamentale exprimate prin flexiune (modificările formale suferite de părțile de vorbire flexibile); acestea sunt în limba română genul, numărul, cazul, gradul de comparație, persoana, diateza, modul și timpul. Fiecare dintre termenii menționați desemnează nu numai categoria în cauză, ci și fiecare dintre realizările ei: cele trei genuri (masculin, feminin și neutru), cele două numere (singular și plural), cele cinci cazuri (nominativul, genitivul, dativul, acuzativul și vocativul), cele trei grade de comparație (pozitivul, comparativul și superlativul), cele trei persoane etc.

Genul, numărul și cazul se întâlnesc la toate părțile de vorbire flexibile, chiar dacă nu la toate cuvintele care le reprezintă (multe numerale nu au forme de număr) sau la toate formele lor (genul și cazul apar la verb numai la modul participiu, prin care are forme de acest fel întreaga diateză pasiva la tipul alcătuit cu auxiliarul *a fi*). Grade de comparație au adjectivul și adverbul, în mod excepțional alte părți de vorbire (substantive, pronume, numerale). Persoană au pronumele (unele specii) și verbul (unele moduri). Diateza, modul și timpul sunt categorii exclusiv verbale.

Cu excepția persoanei și a comparației, categoriile gramaticale comune prezintă adesea deosebiri mari de conținut și de poziție în cadrul flexiunii, de la o parte de vorbire la alta.

Numai la substantiv — unde este, de altfel, fix (în sensul că substantivele sunt de un anumit gen, a cărui eventuală schimbare nu este de natură flexionară, ci duce la crearea altui cuvânt, fie și numai cu statut de variantă) — genul corespunde, în parte, unei realități, anume, la majoritatea celor care notează vocale neaccentuate la lectură, mai ales a, pot fi articulate și declinate ca substantivele comune de genul masculin-neutru, la numărul singular: *ADAS-ul* — G.D. *ADAS-ului*, *TAROM-ul* — G.D. *TAROM-ului*; *C.F.R.-ul* — G.D. *C.F.R.-ului*, *A.S.E.-ul* — G.D. *A.S.E.-ului*, *M.A.I.* — G.D. *M.A.I.-ului*.

Compusele care au pe ultimul loc fragmente de cuvinte terminate în vocală și cele compuse din litere dintre care ultima notează o vocală neaccentuată sunt folosite, de obicei, ca abrevieri invariabile și nearticulabile: *Aro*, *Cepeca*, *Flaro*; *S.U.A.*, *U.E.F.A.*, *U.N.E.S.C.O.* (de exemplu, *cursurile Cepeca*, *campionii S.U.A.*, *hotărârea U.E.F.A.*), care pot fi citite cu întregirea termenilor abreviați (*campionii S.U.A.* = *campionii Statelor Unite ale Americii*). (În limba vorbită, unele dintre ele au forme articulate enclitic, ca substantivele comune — și ca tipul precedent de compuse din abrevieri —, de exemplu: *O.N.U.-lui*, *U.N.E.S.C.O.-ului*; cele terminate în *a* neaccentuat sunt asimilate cu substantivele comune articulate cu *-a*, înlocuind această finală la G.D. cu *-ei*: *I.R.T.A.* — G.D. *Irtei*.)

În limbajul oficial și în presă, folosirea invariabilă se extinde și la tipurile de compuse din abrevieri care pot fi articulate și declinate, în locul genitivului folosindu-se forma de N.A., ca un fel de apozitie: de exemplu, *personalul Romarta* (sau *Tarom*, *C.F.R.*).